

מסלולי טיול בסביבה

בסביבות חי-בר כרמל נמצאים מסלולי טיול מהיפים בישראל.

מנחל גלים לנחל כלח: מסלול שיוצא מאזור החי-בר, יורד בנחל גלים ועולה בנחל כלח לחניוני "שוויצריה הקטנה" או לצומת דמון.

נחל גלים: מסלול שמתחיל ליד חי-בר כרמל, עובר ליד עין קדם ומסתיים בטירת כרמל.

נחל כלח: מסלול מעגלי קצר ונעים העובר בצניר המפורסם של הכרמל.

חורשת הארבעים: מסלול קל ונוח אל חורשה ובה עצי אלון מצוי קשישים.

שעות הפתיחה

חי-בר כרמל פתוח למבקרים בשבתות ובחגים. הביקור באמצע השבוע מותר לקבוצות ומותנה בתיאום מראש.

ימים א'-ה': קיץ: 8:00-17:00; חורף: 8:00-16:00

ימים ו' ושבתי: קיץ: 8:00-16:00; חורף: 8:00-15:00

הכניסה מותרת עד שעה לפני הסגירה.

לתיאום ביקור: haybar@npa.org.il

כללי התנהגות

אנא, הקפידו על הכללים האלה:

- אין לפגוע בחי, בצומח ובדומם.
- הכנסת בעלי חיים אסורה.
- הכנסת אוכל אסורה.
- השהייה בשמורה מותרת רק בשעות הפעילות.
- ההליכה מותרת רק בשבילים המוסדרים.
- אין להאכיל את בעלי החיים בשמורה.
- אין להכניס ידיים למכלאות ואין לעבור את הגדרות.
- הבערת אש אסורה.
- חלק מן המסלול בעל שיפועים חדים.
- שמרו על השקט בקרבת בעלי החיים.
- שמרו על הניקיון.

כתיבה: יעקב שקולניק **עריכה לשונית:** נועה מוטרק;
צילומים: אייל ברטוב, דותן רותם, עדי אשכנזי, אהוד הילברגר,
ארכיון רשות הטבע והגנים;
הפקה: עדי גרינבאום
© רשות הטבע והגנים

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינם כל השנה בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 | f

שמורת טבע הר הכרמל חי-בר כרמל

אתרים נוספים בקרבת מקום:

www.parks.org.il | *3639 | f
חי-בר כרמל, טל' 04-8320648

ברוכים הבאים לחי-בר כרמל

היונקים הגדולים והעופות הדורסים הם החוליה הרגישה של הטבע. בעלי חיים שהתקיימו בארץ במשך מאות אלפי שנים נעלמו מאז שלהי המאה ה-19 מנופי הארץ בגלל הרס בתי גידול, ציד, הרעלות והתחשמלות. הנמר, הזאב והדוב, אייל הכרמל והיחמור, הנשר והרחם – כל אלה היו בעבר חלק בלתי נפרד מעולם החי בכרמל, בגליל ובמחוזות אחרים של הארץ, אך בעידן המודרני נכחדו מנופינו או שרויים בסכנת הכחדה.

חי-בר כרמל קם כדי לתקן את המצב הזה, ככל האפשר. המטרה העיקרית של חי-בר כרמל היא ליצור גרעיני רבייה של יונקים אוכלי עשב ושל עופות דורסים ולהעניק להם תנאים נאותים לרבייה, קרובים ככל האפשר לאלה שבסביבתם הטבעית. מגרעיני רבייה אלה משיבים את בעלי החיים אל הטבע בישראל. חי-בר כרמל, בעל ייעוד דומה, פועל ביטבתה שבדרום הערבה. בשני המקומות מגדלים בעלי חיים שנתונים בסכנת הכחדה עולמית.

חי-בר בכרמל

חי-בר כרמל נוסד בשנת 1973 בתחום שמורת טבע הר הכרמל. באזור זה, שבו מתקיים חורש ים-תיכוני מפותח, שומרת רשות הטבע והגנים על סביבה טבעית, מוגנת ומבוקרת, לאוכלוסיות בעלי החיים שנבחרו להשבה.

חי-בר כרמל משתף את הציבור בחוויית ההשבה לטבע. מדי שבת וחג מתקיימים במקום סיורים בהדרכת אנשי רשות הטבע והגנים (ללא תשלום נוסף על דמי הכניסה). במהלך הסיורים לומדים המבקרים על אורח החיים של בעלי החיים שבחי-בר ועל המאמצים האדירים המושקעים בהשבת בעלי החיים הללו לטבע הישראלי.

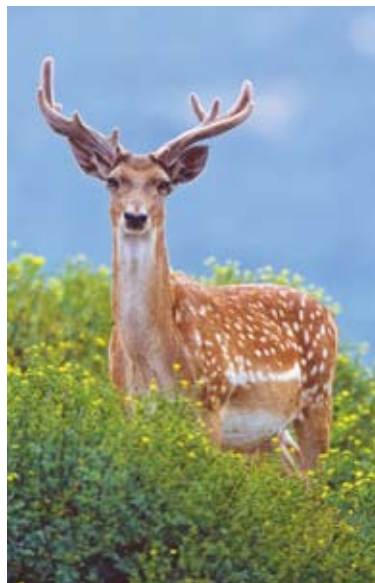
נשר

היונקים בחי-בר

בחי-בר מגדלים במכלאות רבייה מרווחות חמישה מיני יונקים: יחמור פרסי, אייל הכרמל, צבי ישראלי, כבש הבר האירני ועז הבר הכרתית.

המקרא מזכיר בפסוק אחד שבעה מינים "טהורים" של בעלי חיים אוכלי עשב, כשרים למאכל: "אֵיל וְצִבִּי וְיַחְמוֹר וְאֶקוּ וְדִישָׁן וְתֵאֵו וְזֶמֶר" (דברים י"ד 5). יש המזהים את האקו עם היעל ואת הזמר עם הג'ירף.

היחמור הפרסי ואייל הכרמל חיו בעבר בארץ, אך נכחדו. מגרעיני הרבייה שטופחו בחי-בר כרמל שוחררו עדרים לטבע: יחמורים בגליל העליון, בהרי ירושלים ובכרמל; ואיילים באזור הר חורשן. השבת היחמור והאייל לנופי הארץ היא אחד הישגים הגדולים בשמירת הטבע בישראל.

יחמור פרסי

לעומת זאת, הקשר של עז הבר ושל כבש הבר האירני לעולם הטבע של ישראל ברור פחות, ורבים הסיכויים שהם לא התקיימו בטבע הישראלי מעולם. לפיכך, רשות הטבע והגנים אינה מתכוונת לשחרר בעלי חיים אלה לטבע.

אייל הכרמל

העופות הדורסים בחי-בר

אוכלוסיותיהם של רבים ממיני הדורסים החיים בישראל נפגעו מאוד מאז קום המדינה. הסיבות העיקריות לכך הן ציד והרעלות, אובדן בתי גידול, התחשמלות והפרעה של בני אדם לקינון.

בחי-בר כרמל פועל גרעין הרבייה המרכזי של דורסים בישראל. המיזם מתבצע במסגרת פרויקט "פורשים כנף" – מבצע משותף של רשות הטבע והגנים, חברת החשמל לישראל והחברה להגנת הטבע – ששם לו למטרה למנוע את הכחדתם של נשרים ועופות דורסים אחרים ולאושש את אוכלוסיותיהם. במסגרת המיזם נערכים מחקרי שדה ומעבדה; נעשות פעולות לשימור בתי גידול חשובים; ונעשות גם פעולות להגנה על העופות הדורסים, בהן מיגון קווי חשמל למניעת התחשמלות.

הפרויקט כבר זכה להישגים חשובים. בכרמל מקננים נשרים ובעמק החולה מקנן זוג עיטמים – ובהם גם ילידי חי-בר כרמל.

לפני הסיור בחי-בר כדאי לדעת

1. מכלאות היונקים וכלובי העופות בחי-בר נועדו בראש ובראשונה לרבייה ולאקלום.
2. היונקים רגישים מאוד לפעילות אדם. רעש חזק עלול לגרום להם לנסות לברוח. במנוסתם הם עלולים להיתקל בגדרות ולהיפצע קשה ואף למות.
3. מסלול הטיול בחי-בר מעגלי ואורכו כ-1.5 ק"מ. השבילים סלולים ואפשר לנוע בהם בעגלות.

מסלול הטיול

מרכז המבקרים

זה המקום להתארגן לקראת היציאה, לשמוע הסברים מאנשי רשות הטבע והגנים ולצפות בסרטון המציג את בעלי החיים בחי-בר ואת שלבי ההשבה של בעלי החיים לטבע.

מרפסת התצפית העליונה

המרפסת צופה על מרחבי החי-בר ועל מערביו של הר הכרמל. נחל כלח עטור החורש נראה מכאן היטב, עושה את דרכו לנחל גלים, היורד לטירת הכרמל. עוד נראים מכאן אוניברסיטת חיפה, קיבוץ בית אורן, שכונת דניה וכלא דמון.

ישראל היא קצה גבול התפוצה הדרומי של עיטמים מקננים. בשנות החמישים קיננו שני זוגות בעמק החולה, אך לא נצפו עוד בישראל אחרי ייבוש ביצת החולה (1957) והרעלות שהתבצעו בעמק בית שאן.

השבת העיטמים לטבע בישראל היא חלק מפרויקט בין-לאומי. רשות הטבע והגנים אף קיבלה גוזלי עיטמים מחו"ל כדי לסייע בביסוס אוכלוסייה יציבה בישראל. המאמצים נושאים פרי, ובעת כתיבת דפדפת זו (2017) כבר נרשמו קינונים של עיטמים בעמק החולה.

כלוב הנשרים: "וְאֶשָׁא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים" (שמות י"ט 4). בראשית שנות הארבעים חיו בכרמל כ-65 זוגות של נשרים, אך במשך השנים נכחדו כולם. נשרים ניזונים באופן בלעדי מפגרים ועל כן הם רגישים במיוחד להרעלות. מגדלי עדרים משליכים לעתים פגרים מורעלים בשדה, מתוך רצון לפגוע באוכלוסיות טורפים הפוגעים במקנה שלהם. הרעלות אלה אינן חוקיות והשלכותיהן על שרשרת המזון כולה – חמורות מאוד. הנשר הנו עוף מתלהק ולעתים נראים על פגר אחד עשרות נשרים, ולכן פוטנציאל הפגיעה בפרטים רבים הוא גבוה, אם הפגר מורעל.

נשרים

נשרים חיים בזוגות, ואם אחד מבני הזוג מת אין בכוחו של בן הזוג הנותר לגדל את הגוזל – וגם גורלו נגזר. מכיוון שנשרים מגדלים רק גוזל אחד בשנה, אישושה של אוכלוסיית נשרים הוא תהליך ארוך שדורש משאבים רבים. כלוב רביית הנשרים שבחי-בר כרמל מניב כמה גוזלים בכל שנה, והם משוחררים לטבע ומגדילים את אוכלוסיית הנשרים בישראל.

תחנת ההאכלה: המבקרים בחי-בר כרמל זוכים לצפות לעתים בנשרים רבים הנחים על גג כלוב הנשרים. יש להניח שרובם הם ילידי חי-בר כרמל, או צאצאיהם שהתאקלמו בהר ונשארו בו. הם באים לכלוב הנשרים לאו דווקא בגלל רגש געגועים שתוקף אותם, אלא בעיקר בזכות תחנת ההאכלה הממוקמת בגיא שמול כלוב הנשרים.

בעבר היו אוכלי הנבלות ניזונים מחיות בר וחיות משק שגודלו בארצנו. לפיכך רשות הטבע והגנים משתפת פעולה עם מגדלים שתורמים לתחנת ההאכלה פגרים של חיות משק, ומסייעים בכך לקיומה של קהילת נשרים משגשגת בכרמל.

גוזל נשר לאחר בקיעה במדגרה, בסיוע המטפל

עזניית הנגב

השבה לטבע - נקבת יחמור פרסי (עונדת משדר לצורך מעקב)

היחמור הפרסי הוא מין שנכחד מהטבע בעולם וגדל כיום רק בגני חיות ובחי-בר כרמל, ובישראל הושב לטבע. ראשוני היחמורים הובאו לארץ במבצע מיוחד במהלך ההפיכה האסלאמית (1978), במטוס אל-על האחרון שעזב את אירן. לחי-בר כרמל הובאו ארבע נקבות מאירן וזכר אחד מגרמניה. מאז ועד היום המליטו הם וצאצאיהם מאות יחמורים. כאשר נוצר גרעין רבייה גדול מספיק שוחררו יחמורים לטבע, תחילה בנחל כזיב (1996) ובהמשך בנחל שורק ובמקומות אחרים. ליחמורים נודעת חשיבות רבה במערכת האקולוגית הים-תיכונית, וכאוכלי עלים יכולים לסייע במיתון הפוטנציאל להתפשטות של שרפות חורש.

אייל הכרמל: אייל הכרמל נכחד מארצנו בשנת 1912. זהו מין אייל בעל ממדי גוף קטנים, החי בחורש בדד ולא בעדרים. גרעין הרבייה בחי-בר כרמל נוצר מפרטים שהובאו מהונגריה. הגרעין צמח במהירות, לא מעט בזכות כושר הרבייה הטבעי הגבוה של בעל חיים זה, שכן הנקבה יכולה להמליט זוגות של עופרים ולעתים אף שלישיות. אייל הכרמל הוא בעל חיים "ביישן" במיוחד, ולכן עמדת התצפית במכלאת האיילים בנויה כמסתור המאפשר לצופים להיות "רואים ואינם נראים".

עד כה שיחררו אנשי רשות הטבע והגנים איילי כרמל ברמת הנדיב שבדרום הכרמל ובשמורת טבע הר חורשן, ממזרח לזיכרון יעקב.

עז הבר הכרתית: העז הכרתית מזכירה בדמותה את היעל, החי במדבר יהודה ובנגב. בעל חיים זה תורבת בידי האדם בימי קדם והובא בצורה מכוונת לכרתים ולאיים אחרים ביוון. פרטים שנמלטו ממכלאות האדם חזרו לבר.

עז הבר פעילה בעיקר בלילה. היא מסוגלת לחיות בחורש ים-תיכוני בלי לשתות מים.

חוקר הטבע השוודי פרידריק הסלקוויסט, שביקר בארץ בשנת 1751, דיווח כי נכח בציד עז בר ליד נצרת, אך זוהי עדות יחידה במינה. ישראל אהרונ, שזכה בתואר "הזואולוג העברי הראשון", סיפר שראה עזי בר בדרום סוריה.

כבש בר אירני: כבש הבר לא התקיים כנראה בטבע הארץ-ישראלי. הכבשים בחי-בר כרמל הובאו מהרי אירן, והם מוחזקים בשמורה כדי להמחיש את ביותם של בעלי חיים למשק האדם. בחי-בר נעזרים בכבש הבר בממשק למניעת שרפות.

כלובי הדורסים

בכלובי הדורסים נמצאים גרעיני רבייה של עופות דורסים, ובהם נשר מקראי, עיטם לבן זנב, עיט זהוב, עיט נצי, בז צוקים, רחם ועזניית הנגב. מינים אלה, מלבד העיטם, שרויים בדרגות שונות של סכנת הכחדה עולמית.

כלובי הדורסים נועדו בראש ובראשונה לרבייה ולא לתצוגה. לפיכך, מינים שרגישים לקרבת אדם אינם מוצגים לקהל, ובחי-בר עוקבים אחריהם במצלמות. דורות של נשרים, עיטמים, עיטים נציים ובזי צוקים שבקעו בחי-בר הפכו לבני בית בכרמל ובמקומות אחרים ברחבי הארץ. זהו הישג בקנה מידה בין-לאומי שמדינת ישראל ראויה להתפאר בו.

בז צוקים

בחי-בר כרמל מאכילים ומאמנים גוזלים של עופות דורסים שבקעו, לקראת שחרורם לטבע. נעשים גם שיתופי פעולה עם חקלאים להצבת כלובים של דורסי לילה בשדות.

דורסי הלילה טורפים מכרסמים מזיקים ומפחיתים השימוש בחומרי הדברה.

שני מיני עופות גדולים ומרשימים – נשר ועיטם – מוצגים בחי-בר כרמל במלוא הדרם. בכלוב הנשרים משתכנים גם רחמים.

כלוב העיטמים: השם עיטם הוא קיצור של "עיט ים", המציין את מקום החיות המועדף עליו – גדות של מקווי מים. זנבו הלבן של העוף הגדול הוא מסימני הזיהוי הבולטים שלו. העיטמים חיים בזוגות, הנקבה גדולה מהזכר. הם ניזונים מציד דגים ועופות מים, צבים ויונקים קטנים. בעמק החולה העיטמים צדים גם קורמורנים. זוג עיטמים מגדל גוזל עד שלושה גוזלים בשנה.

רחם

שטח ניכר מהמדרונות הירוקים שלפינו עלה באש בשתי שרפות גדולות שהתחוללו בכרמל בשנים 1989 ו-2010. בשרפה הראשונה נפגעו מכלאות ובעלי חיים. בשרפה השנייה ("אסון הכרמל"), שבה מצאו את מותם 44 בני אדם, עלו באש יותר מ-25 אלף דונם. האש נבלמה במאמץ רב בגדרות החי-בר בלי שגרמה נזק לבעלי החיים.

בריכת הסלמנדרות

בעבר התקיימו בישראל מאות שלוליות חורף, והתרבו בהן בעלי חיים ממחלקת הדו-חיים דוגמת חפריות, סלמנדרות וטריטונים. קולות הקרקור של זכרי הקרפדות היו חלק בלתי נפרד מהלילה הישראלי. אלא שבמשך השנים נעלמו כמעט כל שלוליות החורף בגלל ניקוז, עיבוד חקלאי ופיתוח. זו הייתה פגיעה קשה ביותר באוכלוסיות הדו-חיים, שכן לרבייתם ולשליבת התברכותם הם זקוקים למים.

סלמנדרה

הבריכה שנבנתה בחי-בר כרמל נועדה לשמש אתר רבייה לסלמנדרות ולמינים נוספים של דו-חיים. הבריכה קולטת מי נגר עילי בלבד, כך שכל מימיה הם מי גשם מתנת הטבע. בצדה האחד נבנה מדרון משופע כדי שהסלמנדרות יוכלו להיכנס אליה ולצאת ממנה ללא קושי. בצדה השני הותקנו מדרגות מאבנים מקומיות, כדי שגם מיני דו-חיים מקפצים דוגמת צפרדעים וקרפדות יוכלו להיכנס לתוכה בקלות.

עמדות תצפית

השביל עובר דרך מרפסות תצפית ועמדות הצופות על מכלאות היונקים.

צבי ישראלי: הצבי הוא אחד מסמלי הארץ. על פי ההערכות, בשנות ה-80 של המאה ה-20 מנו אוכלוסיות הצבאים בישראל יותר מ-10,000 פרטים, אולם ציד פרוע והתרבות הטורפים (בעיקר תנים וזאבים) פגעו מאוד באוכלוסיות הצבי והוא עמד על סף הכחדה. בזכות אכיפת חוק הגנת חייית הבר ניצל מהכחדה, אך אוכלוסייתו עדיין קטנה.

יחמור פרסי

יחמור פרסי: היחמור התקיים בארץ עד לפני כמאתיים שנה. שרידי עצמות וקרניים של יחמורים נמצאו בחפירות ארכיאולוגיות שתיעדו שכבות מאז התקופות הפרהיסטוריות. במקרא נכתב שבשר יחמור עלה על שולחנו של שלמה המלך (מלכים א' ה' 3). בשנת 1888 צפה הכומר חוקר הטבע הנרי בייקר טריסטראם ביחמורים בגליל התחתון, ובשנת 1925 נמכרו בשוקי ירושלים קרני יחמורים שהובאו, כנראה, מירדן. קרני היחמורים, כמו קרני האיילים, מסועפות. הן נושרות וצומחות מחדש מדי שנה בשנה.

עופר של יחמור פרסי